

MAGYAR VÖRÖS KATONÁK OROSZORSZÁGBAN.

Közismert tény, hogy az oroszországi vörös hadseregben magyarok is szolgáltak és szolgálnak. A hadifoglyainkból verbuvált magyar ezredek, — ha számbelileg nem is, — de minőségileg itélve nagyon is jelentékeny szerepet vittek és talán visznek is még a bolsevik hadseregben.

A történelmi materializmus hívei szerint ezek a «magyar vörösek» valamennyien öntudatos proletárok, a kik szívvel-lélekkel vallják az egyedül üdvözítő társadalmi forradalom létjogosultságát, s a forradalmasított világproletariátus előharcosai.

Mi azonban, a kik mint hadifoglyok hónapokon és éveken keresztül közvetlen és személyes tapasztalatokat szereztünk a forrongó Oroszországban, nagyon jól tudjuk, hogy *ez nem igaz*. Ez és a hasonló nagy mondások, nem egyebek üres beszédek-nél; egyike azoknak a világrengető történelmi szédelgéseknek, melyek emberéletben, erkölcsiekben és anyagiakban mérhetetlen áldozatokat követelnek.

Az igazság ezzel szemben az, hogy a fogság minden szenvedésének különösen nagy mértékben kitett magyar hadifogoly katonákat, mint a legkiválóbb harcos anyagot, melynek erkölcsi erejét a sok csalódás már amúgyis aláásta, az orosz forradalmi hatóságok mesterségesen kergették bele olyan kelep-czébe, melyben csak egy választásuk lehetett: fegyvert fogni, s ezzel váltani meg a börtönt és éhséget a szabadsággal és a jóléttel.

Mi magunk hivatalosan nem veszünk tudomást magyarjaink szerepléséről. El sem ítéljük őket, — de nem is törődünk velük. Hallgatólagosan kiközösítettük őket magunk közül, s tőrjük, hogy a leninisták véleménye verjen gyökeret mindenkiben, a ki a dolgok valódi állása felől tájékozatlan.

Magyar emberekről, főleg pedig magyar katonákról lévén szó, a kik vitézségükkel fajtánknak az egész világ csodálatát verekedték ki, s a kik minden szereplésük ellenére is magyar véreink, kötelességünk a fent említett véleménnyel szemben az igazságot megállapítani.

Mint éveken át orosz hadifogságban sínylő és közvetlenül tapasztalatokat gyűjtött egyén, röviden ismertetni kívánom az orosz hadifogságba került magyar katonák szereplését s azokat a körülményeket, a melyek kényszerítették őket, hogy a nemzetközi jog védelme alól kilépve egy nekik idegen hatalom szolgálatában fegyvert fogjanak, az életüket kockára tegyék, s a hazajövetel útját elvágják.

A magyar katonát Oroszországban megelőzte a hire.

A magyarnak, mint katonának kiválóságát kivétel nélkül valamennyi ellenségünk elismerte. Az orosz sajtóban is csakhamar otthonossá lett a «*madjarszkij gonved*» (magyar honvéd) neve, mely azután a kárpáti harcok és a przemysli kirohanások folyamán általánosan ismeretessé vált. Ilyen módon katonáink körülbelül olyan legendás szerepet játszottak az orosz közvélemény tudatában, mint minálunk a kozákok.

A hadifogságba jutott magyarok nagy többsége Szibériába került, a hol a magas fallal körülvett táborból még munkára is csak szigorú fedezet alatt mehetett. S itt már az 1914/15-i téli hónapokban meglepő képességeknek adták tanújelét. A magyar élénk képzelőtehetsége, leleménvessége, széperzéke, kezügyessége és természetes gondolkodása csodákat teremtett. Egyetlen nemzetség sem akadt, mely a miénknél különbet hozott volna létre. A kultúréletről kiemelt szibériai magyarok a lelkükből teremtettek maguknak kultúrát. Hogy egyik ügyvédtársam hasábfából gordonkát készített, egy állatorvos pedig egy tökéletes intarziás zongorát remekelt, ezt még egyéni ügyességnek minősíthetjük. A magyar táborok kultúrájának fejlődéséhez azonban, melynek vonalát a goromba tüzifából bicskával faragott sakk-figurák első primitív kísérleteitől a filharmonikusok tökéletesen szabatos és művészi hangversenyéig lépésről-lépésre tették meg, — ilyen fejlődéshez a kollektív lélek kulturális termelőképessége, a fajtánknak veleszületett intelligenciája volt szükséges.

A mikor a czári Oroszország munkára fogta katonáinkat, akkor vették legnagyobb hasznát sokoldalúságuknak. Bárhol alkalmazták őket, ezermestereknek bizonyultak s mindenütt megszerették őket. A birodalom európai felébe hozott katonáinknak a táborba írt levelei rendszerint így végződtek: «... a gazdám nagyon szeret, nagyon jó dolgom van, — de már jobb volna otthon lenni...»

A nehézkes, kényelemszerető, naiv és elmaradott orosz nép megszerette és tisztelte a magyart tudásáért, ügyességeért és tehetségeért. A magyarokat viszont ez a fölény aránylag könnyű megelhetéshez, jobb életmódhoz szoktatta. Munkásaink rendszerint közös konyhát vezettek, melynek izletes főztjét nem egy orosz megirigyelte. Nem is volt az oroszoknak semmi tekintélye katonáink előtt. A táborban élők és a munkán levők egyaránt kijátszották és lenézték az oroszokat, a kit egymás között csak «*buta muszkának*» neveztek.

Az idők folyamán azonban katonáink erkölcsi ereje lassanként felmorzsolódott. Hadseregünknek minden győzelme után elmaradt a biztosra vett békekötés; egyik csalódás a másikat követte. Ellenségeink egyre szaporodtak; a háború egyre húzódtott; s a vég egyre jobban elmerült a jövő kétes ködében. *Kiszámíthatatlan nagy kárt tett a lelkekben, hogy hiányzott a magyar könyv.* Testvéreink nélkülözték azt az áldott magyar betűt, a melyik megszólaltatja az édesanyánkat, a melyik hazaviszi a sziveket a Duna partjára. Ennek a jelentőségét talán csak az tudja egész súlyával értékelni, a ki éveken keresztül egyetlen szót sem olvasott az anyanyelvén; s ezt a hiányt nem tudta pótolni sem a tiszti táborunkból átcsempészett magyar hir-ujság, sem a póttartalékos tanítóknak az a dicséretre méltó igyekezete, hogy a németül olvasott könyvek tartalmát esténként magyarul elmondták.

A lelkek a magyar belűre szomjaztak.

Az egyetlen összekötő kapocs maradt a levelezés. *Ritkán jött, lassan jött, de mégis hazulról jött!*

Az orosz forradalom okozta csalódás azután megadta a kegyelemdőfést. Soha még olyan bizonyos nem volt a hazatérés, mint 1917 tavaszán. A hadifoglyok azt hitték, hogy Oroszország

összeomlott, s a hazatérés idejét már csak napokban számították. És ez volt a legnagyobb csalódás . . .

Kerenszkiék telekürtölték a világot a végletekig való kirtartás jelszavával: kijelentették, hogy folytatják a háborút a középponti hatalmak megsemmisítéséig. Mesterségesen szított naczionalista programjuk a hadifoglyokat a legközelebbről érintette.

Elsősorban is fokozott mértékben megkezdték a már meglevő cseh-szlovák légiók és a szerb druzsinák szervezését, s ezzel a táborokba bevitték a propagandát. Egyes helyeken valóságos harc fejlődött ki a verbuvált nemzetiségi csapatok és a magyarok között. Így például *Khabarovszban* is, a hol a magyarok az ablakon dobálták ki a cseheket, a szenvedélyeket az orosz őrség csak fegyverhasználattal tudta megfékezni. A nemzetiségieket csakhamar elszállították Európába, a hol felruházták és felszerelték őket, s a magyar szomorúan tapasztalta, hogy a hűséget nem fizetik meg.

A visszamaradottak helyzete egyre tűrhetlenebb lett. A hadifoglyokat táborokban vonták össze, a munkán levőket pedig rövidebb szijra fogták. Több tábor központosítottak, hogy az örlegénységgel takarékoskodjanak; a táborszolgálatot szigorúban kezelték, s az élelmezést a minimumig korlátozták. Néhol 15—20 ezer ember élt a négy méteres palánkkal körülvett táborban, a hol a tömeges elhelyezés és a rossz táplálkozás folytán csakhamar felütötte fejét a járvány.

Ezen a helyzeten már a Kerenszki-offenziva letörése sem segített. A táborokban a német hadifogságból hazatért parancsnokok alkalmazták a «*represszáliákat*» és most már végleg kiapadt a hazai hírek forrása, még az öt-hat hónapos, sőt néha egy évnél öregebb lapokat is csak ötletszerűen közvetítette a posta.

Ekkor újabb fordulat állott be az eseményekben. 1917 novemberében a *Minerva* hadihajó bombázni kezdte a Téli-palotát, s a mikor így az eszmék propagálása terén iskolát teremtett, világra hozta a *bolsevizmust*.

A táborban teljesen tájékozatlanul ért bennünket a hír, hogy *Lyénin* és *Trockij* átvette az uralmat és fogalmunk sem volt róla, hogy mit akarnak. Annál jobban tudták ők!

Kimondották, hogy nem kell a háború. Ők voltak az elsők, a kik a nép lelkének a leghőbb kívánságát nyíltan ki merték mondani. És a mikor már ez a jelszó megtette a hatását, akkor senki sem törődött vele, hogy a harcztérre redukált háborút kiterjesztették az egész országra. A jelszó a fontos. A kellő jelszót a kellő pillanatban bedobni a tömegbe — ez az ő tudományuk.

A hadifoglyokra is sor került hamarosan. A népbiztosok tanácsa rendeletet adott ki, hogy «az ellenséges hatalmak hadifoglyai szabadok és az orosz lakossággal egyenlő jogokkal bírnak». Hogy ez így, a hogy leírták, nem volt igaz, azzal nem törődött senki; csak a jelszót vetették fel ismét ügyesen.

És mintha a földből nőttek volna ki, úgy jelentek meg a táborokban a moszkvai agitátorképző iskola első hallgatói. Ezek voltak a legélelmesebbek, a szemfülesek, a kik leghamarabb észrevették, hogy itt *keresni lehet*. Forradalmi fésüléssel és a jelszavak arzenáljával jöttek; s hogy nyomatékosabb legyen szavuk, elhozták magukkal: *a magyar betűt*. Teher-gépköcsi szaladt végig a táborudvaron, s a katonák nyalábszámra dobálták ki az összesereglett foglyok közé a «*Világforradalom*»-nak¹ Moszkvában kifogástalanul nyomtatott első számát. A magyar szóra éhes tömeg magába szívtá annak minden sorát, melyeknek vezéreszméje mindig ez volt: «... *testvérek vagyunk, békét akarunk, csak a burzsoák akarják a háborút; el kell söpörni a burzsoáziát!*»

A propaganda első eredményei a hadifoglyoknak a középonti hatalmak imperialista békéje ellen tiltakozó felvonulásai és népgyűlései voltak. Szentpéterváron alkalmam volt végignézni egy ilyen felvonulást, a melyben összesen mintegy 350—400 ember vett részt. A rongyos, fáradt katonák únottan, elmaradozva ballagtak a Néva-sugarúton, s egykedvűen kurjantottak néha egy-egy elnyújtott éljen-t. Az élen veres táblát vittek «*Világ proletárjai egyesüljétek*» felirással, s ott ment a vezetőjük is, a forradalmi fésüléssel. Egy öreg békésmegyei népfelkelő a kérdésemre tisztességtudóan elmondta, hogy azért

¹ Vagy «Szocziális Forradalom»?

jött el a tüntetésre, mert «*muszáj volt ; kihajtották őket!*» Azon a napon a laktanyában nem is főztek, csak a népgyűlés résztvevői kaptak ebédet a városban. Ezeket a részleteket természetesen elhallgatta a propaganda-ujtság, ellenben sietett a tizezres tiltakozó tömeg felvonulásáról csillogó szavakban beszámolni.

A bolsevik kormány tehát proklamálta a hadifoglyok szabadságát, vagy a hogy ők mondták «*önrendelkezését*». Az csak természetes, hogy a legtöbben igyekeztek a kedvező alkalom felhasználásával visszatérni az otthonukba. Nagyon sokan eladták mindenüket s nekivágtak a kalandos utazásnak. Az orosz kormány hivatalosan nem rendezte a szállítás ügyét, de akadályokat sem gördített útjukba. Hetekig tartott, a míg a hazagyekvők a visszaözönlő orosz katonák áradata ellenében a demarkációs vonalat elérték. És a mikor ott voltak, — a német parancsnokságok visszaküldték őket. Az 1918 december 2-án *Breszt-Litovszkban* megkötött fegyverszüneti egyezmény ugyanis kimondotta, hogy a vonalat átlépni egyik oldalról sem szabad. Ezt a megállapodást a németek egyoldalúlag megtartották, s csak nagyon keveseknek sikerült valami úton-módon hazajutniok. A visszautasítottak lerongyoltan, éhesen, mindenükből kifosztva kezdhették előlről a vándorlást, a rabság felé. Képzeljük el ezeknek a szerencsétlen hadifoglyoknak lelkiállapotát, a kiket hároméves hadifogság után a saját szövetséges bajtársai akadályoztak meg a hazatérésben.

Az oroszok, a helyett, hogy a foglyokat kioktatták volna a vonal átlépésének tilalmáról és figyelmeztették volna az útrakelés czéltalanságára — pompás fegyvert kovácsoltak a visszautasítási esetekből. Keresve sem tudtak volna hatásosabb okadatot találni a középponti hatalmak kormányai és uralmon levő osztályai ellen. «*Mi hazaengedünk benneteket, — mondták — de a saját polgári osztályotok utasít vissza, mert fél tőletek!*»

Ezeket az eseteket még jobban kiszínezték, föleresztették és agyonlövésekkel, tömegakasztásokkal fűszerezték az időközben megalakított hadifogoly-szervezet helyi bizottságai.

Ez a szervezet is az «*önrendelkezésen*» alapult, s azt jelentette, hogy a hadifoglyok sorsának intézését a felelős orosz parancsnokságok helyett maguk a hadifoglyok vették a kezükbe.

Hogy ezt a feladatot egy olyan csoport lássa el, a melyik Moszkvának tetszett, erről idejekorán gondoskodtak. Alapos és páratlanul ügyes propagandával készítettek elő a kedélyeket. Azután megjelentek a magyar ujságokból ismert nevű vezetőemberek, a kik a helyi szervezők közreműködésével a kényszerrel összetereit hadifoglyok népgyűlésén megalakították a «*Nemzetközi szociáldemokrata hadifoglyok szervezetének*» helyi csoportját. A csoport bizottságot alakított, «*mityíngeket*» (népgyűléseket) rendezett és ezrével osztotta szét a középpont propaganda-röpiratait. Legfontosabb működése azonban mégis abban állott, hogy székhelyén megalakította a hadifoglyokból verbuvált «*veres gárdát*».

A fent vázolt agitációs előkészítés után ez már igazán nem volt nehéz feladat. Magyarjaink úgy tudták, hogy haza nem mehetnek, mert a németek legjobb esetben is visszaküldik őket. A táborélet csaknem elviselhetetlen volt. Munkára menni már nem akartak; de a drágaság miatt nem is volt nagyon érdemes. Különben is abban az időben Oroszországban senki sem dolgozott. Viszont a ki felesapott veres gárdistának, az nagyobb pénzösszeget, vadonatúj felső és alsó ruházatot, felszerelést, teljes ellátást, havi fizetést és tökéletes szabadságot kapott; s mindezekért csupán félesztendei szolgálatra kötelezték.

Tény, hogy az első «*vörösök*» többnyire az 1. honvéd gyalogezredből és a cs. és kir. 32. gyalogezredből kerültek ki. De nagy tévedés volna azt hinni, hogy első szervezetükben «*osztályöntudatos*» proletár hadsereget alkottak. Szó sem volt róla! Ezek a jóképű, fiatal legények örültek, hogy mégegyszer puskát kaptak a vállukra, hogy dolog nélkül jól élnek ezután. Örültek az életnek. Eleinte csak a fogolytáborban teljesítettek szolgálatot, később azonban a városban is (a pályaudvarokon stb.) őrszolgálatba kerültek, s ha néha barátságosan elbeszélgettünk velük, jókat nevettek a «*buta muszkákon*», a kik kiszolgáltatják magukat a saját hadifoglyaiknak.

Egyideig még a hadifogoly-tisztek rokonérzését is bírta ez az intézmény, a melyről azt hitték, hogy a hadifogoly-szervezet vívmánya, a mely saját épségünkről és jólétünkről hivatott gondoskodni az oroszokkal szemben. Egy alkalommal Sza-

marában a veres gárda segítségéhez folyamodtunk. A kórházgondnok szabálytalanságait az orosz parancsnok nem akarta orvosolni. Beteg katonáink érdekében a veres gárdát hívtuk támogatásunkra. A gárdisták az orosz gondnokot letartóztatták, s az oroszok 24 órán belül teljesítették követeléseink legnagyobb részét.

Ezekon az állapotokon nagyot változtatott Szamarában az «Ébredés» című hetilapnak, a fent említett szervezet hivatalos közlönyének megjelenése. Szép kiállítású, csinos nyomású ujság volt. Megindulásakor a hangja bizonytalan és óvatos volt; tulajdonképen azt sem tudta, hogy mit akar mondani. Később azonban megtalálta a maga hangját. Evés közben jött meg az étvágya, mely az étlapra a hazai kapitalistákat, imperialistákat, a kizsákmányolókat, a burzsujokat tette. Egyidejűleg megkezdte támadásait a hadifogoly-tisztek ellen. Egy ízben például figyelmeztette őket, hogy a hadifogoly-legénységtől ne követeljék a tiszteletadást, mert ez a tisztek *«saját jól felfogott érdekeivel ellenkeznek és rájuk nézve igen súlyos következményekkel járna»*. Ettől kezdve a tábor legénysége tüntetőleg és szabályszerűen tisztelgett!

A tábort a tisztek engedély nélkül nem hagyhatták el, s a ki ez ellen vétett, hazaküldték és bezárták. Táborparancsnokként egy félművelt orosz komisszár szerepelt, de csak névleg, mert minden intézkedés a hadifoglyok szervezetétől származott.

Végre megsokalták a szervezet működését Ausztria-Magyarország kormányai is, s az oroszokhoz intézett jegyzékben követelték a hadifogoly-intézményeknek, mint politikai szervezeteknek feloszlását. Ez a jegyzék azonban csak azt eredményezte, hogy a szervezetnek színt kellett vallania, s miután az oroszoknak a feloszlítás eszköz ágában sem volt, a címükből a *«hadifogoly»* megjelölést elhagyták és hivatalos címük ezentúl *«Külföldi munkások kommunista (szoc. dem.) pártjának középonti szervezete»*¹ lett.

Valóban érdekes ez az átalakulás. Az első cím még szociáldemokrata hadifoglyokról szólt; a második címiben már

¹ Betűszerint az «Ébredés»-ből.

a (szoc. dem.) zárójelbe került, az Irkutzkban megjelenő «*Világforradalom*» 1-ső vagy 2-ik száma pedig már élesen kikelt ez ellen a megjelölés ellen és a szociáldemokratákat a kommunisták legnagyobb ellenségének bélyegezte.

Ezzel a változtatással azután a mérsékletnek még az árnyalatát is félretették. Az «*Ébredés*» tipikus «*Hetzblatt*» lett, a mely Magyarországról a legképtelenebb valótlanságokat terjesztette. Ezen a téren annyira ment, hogy még a petrogradi lapoknak amúgyis irányzatos és könnyen ellenőrizhető híreit is meghamisította.

A helyi szervezet a veres gárda fejlesztésére a szervezetlen hadifoglyoknak megtiltotta, hogy munkát vállaljanak. Miután a foglyok ellátásáról egyáltalán nem, vagy csak a legcsekélyebb mértékben gondoskodtak, a hazaszökést pedig minden lehető módon megakadályozták, *az éhező, nyomorult embereknek nem maradt más megváltásuk, mint — a kötelező aláírása.*

Az ekként megalakított veres gárda husvétkor és május 1-én *magyar vezényszó alatt és a hazai szabályzat előírása szerint jelent meg a diszkivonuláson.* A gárdisták «*meggyőződésére*» mindenestre jellemző egy gárdistának az esete, a ki egy hadifogoly-tisztet figyelmeztetett, hogy a csillagjait szedje le, mert — mint mondotta — *«neki mindegy, ha a tiszt urak csillagokat hordanak is, de köztük vannak olyanok is, a kik haragsznak érte, s ezek még az Úristenen is átmennének!»*

Ezek az emberek szerencsétlen, vak eszközei voltak a szervezetnek. Azzá lettek a mindennapi kenyérért, a melyet a szervezettől kaptak, s a melyet a szervezetlen munkások kizárása óta *csakis* attól kaphattak.

A szamarai magyar vörös gárda 1918 május 18-án az orosz tengerészek zendülésének leverésében tettelegesen részt vett. Az utcasarkon álló járőr mulatságot csinált a csetepatéből, s élvezelődve, nevetve lövöldöztek a levegőbe, a merre kedvük tartotta.

A tűzkeresztség azonban emelte a büszkeségüket s ezután a puskán kívül még legalább féltuczat kézigránátot hordtak az övükben.

Kisebbségi menetalakulásokat küldtek az *Orenburg* körül folyó

harczokba, *Dutov* tábornok ellenforradalmi csapatai ellen is. Ezek közül azonban igen sokan megszöktek. A magyar vörös gárdát csakhamar még jobban bevonta a harcza — a csehek fellépése.

A cseh légiók útát akartak törni maguknak *Vladivosztojka*, s május vége felé közeledtek *Penza* felől a *Volgához*. A bolsevik kormány mozgósított, a «külföldi munkások szervezete» pedig jónak látta elővenni a tulzó nacionalista jelszavakat. Hirdették, hogy ugyanazok, a kik a harctéren hazaárulók voltak, most halomra gyilkolják a magyar hadifoglyokat. S a csehek elleni harcra még olyanok is beléptek a gárdába, a kik egyébként gyűlölték a vörösök elveit. Igen sok tiszt volt, a kit csakis a vörös szín tartott vissza attól, hogy katonai képességeit a csehek elleni harcban érvényesítse. A mikor a csehek a szervezetlen és katonailag jelentéktelen vörös védővonalat leküzdötték és *Szamarát* elfoglalták, nagyon sok magyar katona lett a harc és a «szamoszud» (népítélet) áldozata, míg a vezetők gépkocsikon idejekorán kereket oldottak.

Azokat a vörös csapatokat, a melyek *Szamarát* 1918 októberében a csehek elvonulása után ismét megszállották, katonai szempontból a régi vörös gárdával össze sem lehetett hasonlítani. Szervezettebbek voltak és a városban *egy egész magyar ezred állomásozott*. A csehek elleni harc bizonyos közszellemet teremtett, s a drákói szigorú haditörvények a fegyelem bizonyos fajtáját fejlesztették ki. Így például, a ki a kötelezettség letelte előtt megszökött, halállal bünhődött. Mégis nagyon sokan voltak, a kik egy-egy kedvező alkalom esetén újra a foglyok közé álltak, hogy hazakerülhessenek.

A magyarországi őszirózsás-forradalom idején a szervezet ismét átalakult és a «*Volt osztrák-magyar állampolgárok munkás és katonatanácsa*» czimét vette fel.

Ez helyi szerveivel minden telhetőt megtett, hogy a hadifoglyok hazatérését meggátolja. A legnagyobb részben maláriás, de egytől-egyig hazavágó hadifoglyokat táborba gyűjtötték, a hol újra megjelent a drótsövény, s az élélmezés már a szó szoros értelmében csak az éhenhalás ellen volt elégséges. Sem ez az eljárás, sem a propaganda nem hozta meg a várt ered-

ményt, mert az osztrák-magyar evakuáló bizottság megjelenése újabb reménységeket támasztott. Míg végre a moszkvai tanács az osztrák-magyar missziók működését betiltotta, a hadifoglyok hazaszállítására küldött pénzt lefoglalta s a misszió petrogradi középontját 1918 november végén kiutasította.

Ebben az időtájban nagyon sok leszerelt és szökött volt vörös gárdista került haza. A mint közeledtek a demarkációs vonalhoz, úgy formálódtak vissza tisztességes érzésű magyar emberekké, a kiknek csak egyetlen kívánságuk volt, még egyszer hazajutni, otthon lenni. Mikor már a vonalon innen voltak, csak akkor látták valójában, hogy nem lövik agyon a mieink azokat, a kik a vörös hadseregben szolgáltak, pedig az ottmaradtak legnagyobb részét ez tartotta vissza.

És ezeknek a magyar katonáknak egy része még most is ott van, s harczol idegen czélokért, idegen érdekekért.

A sorsuk valóban tragikus, mert a világ legvitézebb katonái voltak, — s a háború mostohagyermekai — hadifoglyok — lettek. A rabságban a legtöbbet szenvedték — mert nem voltak hazaárulók. És a végén mégis hontalanokká váltak, mert eladták a lelküket — *egy darab kenyérért.*

POGÁNY SÁNDOR GÁBOR
gyalogsági főhadnagy.